

BESEDNA DRUŽINA *BOG* V SLOVENSKIH BIBLIJSKIH PREVODIH 16. STOLETJA

Prispevek prinaša strukturo in obseg besedne družine *bog*, kot jo je mogoče sestaviti na podlagi slovarsko urejenega besedja iz dvanajstih slovenskih biblijskih prevodov 16. stol., objavljenih v mednarodni knjižni zbirki *Biblia Slavica* (2006). Predstavljena besedna družina kaže nekatere morfemske in pomenske posebnosti tvorjenk, hkrati pa je glede na njihovo število v sodobnem slovenskem jeziku za dvajsetkrat manjša. Vendar so v njej že tvorbeno izoblikovane in potrjene vse tiste temeljne prvostopenjske tvorjenke, ki ohranjajo kontinuiteto in imajo danes same bogato razraščene besedne družine.

jezik protestantov, besedotvorje, besedna družina *bog*

The article presents the structure and scope of the word family *bog* (*God*), constructed on the basis of a lexicographic treatment of words in twelve 16th century Slovene Bible translations published in the international book collection *Biblia Slavica* (2006). The presented word family shows some morphemic and semantic particularities of derivations, while their frequency is twenty times less than in contemporary Slovene. Nevertheless, all the basic first level words that preserve continuity and that now have broad word families today are present.

language of Protestants, word-formation, word family *bog* (*God*)

1

V izhodišče prispevka je treba postaviti dejstvo, da je raziskanost 16. stol. v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi velika, saj ključni besedi protestant* in reformacij* v knjižničnem informacijskem sistemu Cobiss.si skupno potrjujeta več kot tisoč tristo petdeset različnih člankov, monografij, zbornikov ali drugih tovrstnih del. In pričakovati je mogoče, da se bo v letu Trubarjeve petstoletnice rojstva z različnimi simpozijskimi in drugimi dogodki to število znatno povečalo.

Tolikšna pozornost temu obdobju seveda ni presenetljiva, saj je reformacija sprožila razvoj nacionalnih jezikov, med njimi tudi slovenščine. Idejne korenine reformacije namreč izhajajo iz potrebe, da vsak vernik sam poišče neposredni stik z bogom in je zato treba pisati verske spise v narodnih jezikih. To je spodbudilo številne biblijske prevode (Jerman 1986: 121–128) in s tem je bila Slovencem dana

cerkvena književnost v lastnem narodnem jeziku ter s prvo slovnico narejen tudi prvi poskus znanstvenega normiranja lastnega jezika (Paternu 1986: 53–74).

2

Prispevek se s svojo tematiko osredinja na besedotvorna vprašanja jezika 16. stol. Področje je bilo v različnih razpravah že večkrat obdelano, kot kaže obsežen in natančno zbran bibliografski pregled tovrstnih del (Legan Ravnikar 2008a). Z vsebinskega vidika gre za vprašanja, ki obravnavajo razvoj posameznih tvorbenih kategorij, npr. iterativov (Orožen 1974), vid in vrstnost glagola (Merše 1995), produktivnost glagolskih predpon (Merše 1996), razvrstitvene lastnosti predpon *v-* in *u-* (Novak 2006), glagolskih pripon *-ova-* in *-ava-* (Merše 2005), para *-eti* in *-iti* (Merše 2007a), lastnosti pridevniških tvorjenk na *-ski*, *-ški*, *-čki*, *-cki* (Legan Ravnikar 2008b). Nekatere raziskave spremljajo razvoj besedotvornopomenskih kategorij tvorjenk za poklicne dejavnosti (Merše 2007b) in manjšalnice (Merše 2008). Spet druge se ukvarjajo z značilnostmi tvorjenk v posameznih protestantskih besedilih, npr. v Trubarjevi *Cerkovni ordningi* (Vidovič Muha 1984, 1986) oz. v Dalmatinovi *Bibliji* obravnavajo tvorbeno in pomensko raznolikost glagolskih tvorjenk (Merše 1984, 1986, 1988, 1989a, 1989b). Posebna skupina razprav se veže na predstavitev prve slovenske slovnice Adama Bohoriča in s tem posredno tudi ocenjuje pomen in vrednost zaobseženega v njegovem besedotvornem delu (Orožen 1971; Kolarič 1971; Toporišič 1984; Ahačič 2007; Stramljič Breznik 2008).

2.1

Pravkar predstavljen zgoščeni pregled je imel dva namena. Najprej izpostaviti skupno ugotovitveno točko naštetih raziskav, tj. obstoj prepoznavnih tvorbenih vzorcev in postopkov jezika 16. stol., ki so kljub nekaterim obrazilnim ali podstavnim posebnostim veljavni tudi za sodobni knjižni jezik. In drugič utemeljiti namen prispevka, ki usmerja pozornost od tipoloških lastnosti tvorjenk k njihovi zmožnosti strukturiranja na skupnem korenu temelječe leksemске združbe, imenovane besedna družina. Za tak besednodružinski pogled na leksiko 16. stol. sta potrebna izčrpen izpis besedja in jasna načela oblikovanja besedne družine.

2.2

V Sekciji za zgodovino slovenskega jezika na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša je od srede sedemdesetih do začetka devetdesetih let 20. stol. na podlagi popolnih izpisov slovenskih besedil iz vseh triinpetdesetih ohranjenih tiskanih del iz druge polovice 16. stol. nastala trimilijonska kartoteka kot podlaga za načrtovani slovar jezika slovenskih protestantskih piscev. Istoimenski poskusni zvezek *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev* je izšel leta 2001.

Sestavina tega gradiva so tudi popolni izpisi besedja le dvanajstih knjižnih izdaj biblijskih prevodov (Merše 2006: 99–325), ki jih sestavlja osem del Primoža Tru-

barja (*TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, Tübingen, 1555 (TE 1555); *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557 (TT 1557); *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1560 (TT 1560); *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*, Tübingen, 1561 (TL 1561); *TA CELI P/ALTER DAUIDOU*, TÜBINGEN, 1566 (TPs 1566); *SVETIGA PAVLA LYSTVVI*, Tübingen, 1567 (TL 1567); *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*, Tübingen, 1577 (TT 1577); *TA CELI NOVI TESTAMENT*, Tübingen, 1581–82 (TT 1581–82)) in štiri dela Jurija Dalmatina (*JESVS SIRAH*, Ljubljana, 1575 (DJ 1575); *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*, Ljubljana, 1578 (DB 1578); *SALOMO-NOVE PRIPVVISTI*, Ljubljana, 1580 (DPr 1580); *BIBLIA*, Wittenberg, 1584 (DB 1584)).

Iz omenjenih del nastali popolni izpisi sestavljajo približno 1,7-milijonsko kartoteko in so v obliki obsežnega abecednega seznama na dvestotrinajstih straneh dostopni v mednarodni knjižni zbirki *Biblia Slavica* (2006), ki prinaša natise najstarejših slovanskih in baltskih biblijskih prevodov, ohranjenih v redkih izvodih.

2.3

Načela za oblikovanje besedne družine izhajajo iz izkušenj že izdelanega poskusnega besednodružinskega slovarja slovenskega jezika za črko B (Stramljič Breznik 2004), ki obsega več kot šeststo besednih družin, v katerih je razvrščenih prek enajst tisoč enot, vključno z napovedniki. Temeljni gradivni viri so bili: Slovar slovenskega knjižnega jezika, Besedišče slovenskega jezika, Slovenski pravopis 2001 ter po referenčnem korpusu Fida paberkovalno zbrane nekatere besede črke B, manjkajoče v naštetih virih.

Slovar prinaša podatke o tvorbeni povezanosti besed, to pomeni, da so ob nemotivirani iztočnici v ustreznih tvorbenih povezavah prikazane vse tvorjenke s skupnim korenem, ki so dosledno členjene na podstavni in obrazilni del.

Za prikaz besednih družin je bil uporabljen računalniški program SlovarRed 2.0, 2003, Tomaža Seliškarja in Sekcije za terminološke slovarje z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU. Temeljna urejevalna načela besedne družine so: (a) hierarhičnost tvorjenk, (b) abecedna razvrstitev znotraj iste stopnje, (c) prikaz večkorenskih tvorjenk na koncu besedne družine.

Uporaba računalniškega programa je omogočila urejanje gradiva po različnih merilih in s tem tudi predstavitev različnih lastnosti besedja, ki sestavljajo besedne družine (Stramljič Breznik 2005: 505–520). Med zanimivejšimi je bil podatek (Stramljič Breznik 2005: 511), da ima med iztočnicami na B najobsežnejšo besedno družino podstavna beseda *bog*, ki obsega kar štiristo šest tvorjenk, in sicer na prvi stopnji sto osemdeset, na drugi sto petinpetdeset, na tretji dvainpetdeset, na četrti sedemnajst in na peti stopnji le dve.¹

¹ V besednodružinskem slovarju (Stramljič Breznik 2004) so glagolniki na *-(a/e)nje* morfemizirani kot *-anje* oz. *-enje*, ker je s tem omogočen specifičnejši iskalni pogoj za iskanje po celotnem gradivu glagolnikov.

1 2 3 4 5 6
 | | | | | |
bóg-ov -a -o prid.
bog-ováti -újem nedov.
 | bogov-**ánje** -a s
bóg-ovec -vca m
 | bogovč-**ev** -a -o prid.
bog-óvje -a s
bog-óvski -a -o prid. stil. bóg-ovski
 | bogóvsk-**o** prisl. stil. bógovsk-o
 | -**bogovski** drugi del sklopa
 | bog-**bógovski** -a -o prid.
bog-óvstvo -a s
bóg-stvo -a s
 | bógstv-**en** -a -o prid.
bog-úlja -e ž
bož-ánski -a -o prid.
 | božánsk-**o** prisl.
 | božánsk-**ost** -i ž
nàd-božánski -a -o prid.
nè-božánski -a -o prid.
próti-božánski -a -o prid.
 | -**božanski** drugi del podr. zlož.
 | pól-**ø-božánski** -a -o prid.
bož-ánstvo -a s
 | božánstv-**ece** -a s
 | božánstv-**en** -a -o prid.
 | božánstven-**ik** -a m
 | božánstven-**ost** -i ž
božánstv-iti -im nedov.
o-božánstviti -im dov.
po-božánstviti -im dov.
 | pobožánstv-**en** -a -o prid.
 | pobožánstven-**ost** -i ž
pobožánstv-enje -a s
 | -**pobožánstvenje** drugi del podr. zlož.
 | sám-**o-pobožánstvenje** -a s
 | pobožánstv-**itev** -tve ž
raz-božánstviti -im dov.
razbožánstv-enje -a s
 | -**božánstvo** drugi del podr. zlož.
 | pól-**ø-božánstvo** -a s

1 2 3 4 5 6
 | | | | | |
bóž-e medm.
 | -**bože** drugi del sklopa
 | žáli-**bóže** etenek
bóž-ica¹ -e ž star. 'boginja'
 | bóžič-**in** -a -o prid.
bóž-ič -íča m
božič-ek -čka m
božič-en -čna -o prid.
 | božičn-**ica** -e ž
 | božičn-**ik** -a m
 | božičn-**jak** -a m
 | božičn-**ost** -i ž
pò-božičen -čna -o prid.
prèd-božičen -čna -o prid.
próti-božičen -čna -o prid.
božičn-o prvi del prir. zlož.
 | božičn-**o--novolét-en** -tna -o prid.
božič-eváti -újem nedov.
 | božičev-**ánje** -a s
prèd-bóžič -íča m
bóž-ji -a -e prid.
bož-j-ák -a m
 | božjak-**ovína** -e ž
bož-j-ást -i ž
 | božjást-**en** -tna -o prid.
 | božjástn-**ež** -a m
 | božjástn-**ik** -a m
 | božjástn-**ica** -e ž
 | božjástn-**ost** -i ž
 | božjástnost-**en** -tna -o prid.
bóž-e -ega s
bóž-ost -i ž
nè-bóžji -a -e prid.
próti-bóžji -a -e prid.
bož-e prvi del podr. zlož.
bož-e-beséd-nik -a m
bož-e-grób-en -bna -o prid.
bož-e-pót-en -tna -o prid.
 | božjepótn-**ik** -a m
 | božjepótn-**ica** -e ž

Slika 1: Del besedne družine *bog* iz slovarja (Stramljič Breznik 2004: 139)

3

V nadaljevanju prispevka nas zanima, kako raznolike so tvorjenke s podstavo *-bo(g/ž)-*, izpisane iz že omenjenih dvanajstih biblijskih prevodov in objavljene v *Besedju slovenskih biblijskih prevodov 16. stoletja* (Merše 2006: 112–325).

3.1

Z natančnim pregledom abecednega gradiva od A do Ž je bilo izpisanih naslednjih dvaindvajset takih besed z ustreznimi in v uvodu (Merše 2006: 101–111) pojasnjenimi podatki: iztočnica (enakoizrazne iztočnice so opremljene z razločevalnimi številkami; z zvezdico slovnična oznaka, ki ni zanesljiva); njene slovnične lastnosti; pogostnostni podatek (P) glede na pojavitev iztočnice v vseh ali le v

nekaterih izmed dvanajstih biblijskih prevodov; krajšave in letnice del, v katerih se iztočnica pojavlja. Ponekod so podane še variante zapisa skupaj ali narazen. Nemške slovarske krajšave iz izdaje so nadomeščene s slovenskimi.²

Ustrezne iztočnice, razvrščene po abecedi:

- bog 1** *sam. m* ♦ P: 12 (TE 1555, TT 1557, TT 1560, TL 1561, TPs 1566, TL 1567, DJ 1575, TT 1577, DB 1578, DPr 1580, TT 1581–82, DB 1584)
- Bog** *itn. gl. bog itn.* ♦ P: 11 (TE 1555, TT 1557, TT 1560, TL 1561, TPs 1566, TL 1567, TT 1577, DB 1578, DPr 1580, TT 1581–82, DB 1584)
- bogaboječ 1** *posam.* ♦ P: 2 (DJ 1575, DB 1584)
- bogaboječ 2** *prid.* ♦ P: 8 (TT 1557, TT 1560, TL 1561, TPs 1566, TL 1567, DJ 1575, DPr 1580, TT 1581–82); (bogaboječ/boga boječ) *prid.* ♦ P: 3 (TT 1577, DB 1578, DB 1584)
- bogaboječe** *prisl.* ♦ P: 1 (DB 1584)
- bogaboječi** *posam.* ♦ P: 5 (TPs 1566, TL 1567, DJ 1575, DB 1578, TT 1581–82); (bogaboječi/boga boječi) *posam.* ♦ P: 2 (TT 1577, DB 1584)
- bogaime** *prisl.** ♦ P: 5 (TT 1557, TT 1560, TL 1561, TPs 1566, TL 1567)
- boganeboječ** (boga neboječ) *prid.* ♦ P: 1 (TPs 1566)
- bogastvo 1** [bog] *sam. s* ♦ P: 6 (TT 1557, TT 1560, TL 1567, TT 1577, TT 1581–82, DB 1584)
- bogašentovanje** *sam. s* ♦ P: 1 (TT 1557)
- bogavanje** *sam. s* ♦ P: 1 (DB 1584)
- boginja** *sam. ž* ♦ P: 6 (TT 1557, TL 1561, TL 1567, DB 1578, TT 1581–82, DB 1584)
- bogovanje** *sam. s* ♦ P: 4 (TT 1557, DB 1578, TT 1581–82, DB 1584)
- bogovati** *glag. nedov.* ♦ P: 4 (TT 1557, DB 1578, TT 1581–82, DB 1584)
- bogovec** *sam. m* ♦ P: 2 (DB 1578, DB 1584)
- bogudopadeč** (bogu dopadeč) *prid.* ♦ P: 2 (TPs 1566, TT 1577); (bogudopadeč/bogu dopadeč) *prid.* ♦ P: 1 (DB 1584)
- božič** *sam. m* ♦ P: 3 (TT 1557, TT 1581–82, DB 1584)
- božičen** *prid.* ♦ P: 3 (TT 1577, TT 1581–82, DB 1584)
- božji** *prid.* ♦ P: 12 (TE 1555, TT 1557, TT 1560, TL 1561, TPs 1566, TL 1567, DJ 1575, TT 1577, DB 1578, DPr 1580, TT 1581–82, DB 1584)
- buga ime** *gl. bogaime* ♦ P: 1 (TPs 1566)
- bugayme** *gl. bogaime* ♦ P: 1 (TL 1561)
- nebožji** *prid.* ♦ P: 1 (DB 1584)

²Dr. Majdi Merše in dr. Jožici Narat iz Sekcije za zgodovino jezika, ISJFR ZRC SAZU, se iskreno zahvaljujem za posredovano gradivo in številna pojasnila v zvezi z njim.

3.2

Na podlagi razvrstitvenih meril, uveljavljenih v poskusnem besednodružinskem slovarju (Stramljič Breznik 2004), je besedna družina *-bo(g/ž)-* naslednja:

B/bog sam. m

	bog- astvo ¹ sam. s
	(bog- avati) nedov.
	bogava- nje sam. s
	bog- ovati nedov.
	bogova- nje sam. s
	bogov- ec sam. m
	bog- inja sam. ž
	bož- ič sam. m
	božič- en prid.
	bož- ji prid.
	ne -božji prid.
	bog-a- prvi del podr. zlož.
	bog- a-boj-ec ² prid.
	bogaboječ- ¹ posam.
	bogaboječ- e prisl.
	bogaboječ- i posam.
	bog- a-šentova-nje sam. s
	bog-u- prvi del podr. zlož.
	bog- u-dopad-ec prid.
	boga prvi del sklopa
	boga-ime prisl.
	buga-y-me gl. bogaima
1	2

3.3

K posameznim členom predstavljene besedne družine je potreben naslednji komentar.

Beseda *bogastvo*¹ je še v Pleteršnikovem slovarju (2006 I: 40) navedena kot enakoizraznica k danes običajni in edini živi besedi *bogastvo*² »stanje bogatega«. Pleteršnik jo razloži z »boštvo, die Gottheit« in kot vire navaja med drugim prav Trubarja in Dalmatina. Po Krelju pa še ponazarjalno gradivo: *njegovo meso je z bogastvom združeno*. Pleteršnikova sopomenka *boštvo* je v SSKJ označena kot starinska za pomen »božanstvo, bog«.

Beseda *bogavati* je zapisana v oklepaju, ker oblika tega glagola ni potrjena, čeprav je zabeležen glagolnik *bogavanje*, ki se pojavlja le v Dalmatinovi *Bibliji*.³ Zagotovo sta glagol *bogovati* in iz njega tvorjen glagolnik *bogovanje* prisotna

³ [...] *de nas je ena Dézhla fvezhala, ta je iméla eniga Duha, kir je bogoval, inu je fvojmu Go/pudu veliku obrej/ti ne/la s'fvoim bogavanjem* (Dalmatin, *Biblia* 1584, III, 70 b).

pogosteje, in to kar v štirih od dvanajstih zajetih biblijskih prevodih. Pri tem je treba opozoriti na ugotovitve Majde Merše (2005: 353–379), da je besedotvorna alternacija med priponama *-ova-* in *-ava-* ena najbolj opaznih v knjižnem jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stol. Na njuno tekmovalnost pri protestantskih piscih je prva opozorila že Martina Orožen (1974), ki je ugotovila, da je bila pripona *-ava-* še posebej uveljavljena pri Dalmatinu. Izpeljava nedovršnikov je tudi sicer pogosteje potekala z *-ova-* kot *-ava-*, ki izkazuje največjo trdnost pri drugotnih nedovršnikih. Le-ti so tvorbeno paralele prvotnih, izpeljanih z *-a-*. Vmesna stopnja je predponsko tvorjeni dovršnik s pripono prvotnega nedovršnika in zato pogosto tvorijo tvorbeno nize, npr. *peljati – izpeljati – izpeljavati* (Merše 2005: 355).

Poleg oblike je zanimiv tudi pomen glagola *bogovati*. Najdemo ga v Pleteršnikovem slovarju v prvem pomenu 1. »als Gott herrschen« s ponazarjalnim zgledom: *človek snuje, Bog boguje*. Za jezik 16. stol. pa je relevanten drugi pomen 2. »wahr-sagen«, tj. »vedeževati, prerokovati«, saj so kot vir navedeni Trubar, Dalmatin, Bohorič; za pomen »vermuten« Megiser. Tudi SSKJ med iztočnicami še navaja glagol *bogovati* s kvalifikatorjem starinsko. Pomensko sosledje pa je obratno kot pri Pleteršniku. Kot prvi pomen SSKJ navaja 1. »prerokovati, vedeževati« in kot drugega 2. »vladati kot bog«. Glagolnika *bogovanje*, ki je ohranjen še v Pleteršnikovem slovarju z glagolu vzporedno pomenskostjo, v SSKJ ni več. Iz glagola *bogovati* je izpeljana tudi tvorjenka *bogovec*, na to kaže Pleteršnikov pomen »der Wahrsager«, med viri je naveden prav tako Dalmatin. Pleteršnik navaja v istem pomenu tudi besedo *bogovavec*, ki v gradivu dvanajstih biblijskih prevodov ni prisotna. SSKJ ohranja besedo *bogovec* s kvalifikatorjem starinsko, vendar za pomen »duhovnik, predikant«, ki očitno ni povezan z glagolom, ampak je v tem pomenu povezan s podstavno besedo *bog*. Prav to utemeljuje različno umestitev iste besede v besedni družini, saj je ena nastala s stališča sodobnega jezika (prim. Stramljič Breznik 2004), druga s stališča jezika 16. stol.

Brez besedotvornih sprememb so do danes ostale izpeljanke *boginja*, *božič*, *božičen*, *božji* in sestavljenka *nebožji*.

Tudi zloženka *bogaboječ*⁴ z ustreznim izpeljanim prislovom *bogaboječe* je ohranila kontinuiteto do danes. Zanimiva je v izpisih potrjena raba posamostaljene oblike brez prepoznavnega konverznega obrazila za spol. S tem je vzpostavljena enakoizraznost z izhodiščnim pridevnikom.⁵

Posebni sta medponsko-priponski podredni zloženci, in sicer samostalniška *bo-gašentovanje*⁶ in pridevniška *bogudopadeč*, ki imata v skladenjski podstavi glagola *šentovati* in *dopasti*.

Pleteršnik (2006 II: 617) navaja nedovršnika *šentovati* in *šentavati*, ki sta pomensko enaka *šentati* »preklinjati z besedo *šent*«. Glagol *dopasti* (*se*) Pleteršnik

⁴Prim. še zgled iz Krelja (Krelj, Postilla slovenska 1567, XVIII): [...] *V/im Nevernikom inu Bogane-boiezhim*.

⁵[...] *Taku je dobru super hudu, inu Leben super smert, inu Bogaboiezh super Neuerniga poftaulen* (Dalmatin, Jezus Sirah 1575, 140).

(2006 I: 157) razlaga, da je po nem. *gefallen* narejena in med narodom sploh navadna beseda. SSKJ ohranja iztočnico *šent* kot samostalnik, medmet *šentaj* in pridevnik *šentan*, prav tako tudi glagol *dopasti se* s kvalifikatorjem pogovorno.

Zanimiva je še prislovna tvorjenka *bogaima*, nastala kot sklop iz besedne zveze v *Boga ime* (Pleteršnik 2006 II: 742), pri katerem se je obrusil predlog, zato je tu izključena možnost, da gre za medponsko podredno zloženko (Vidovič Muha 1984: 359).

4 Sklep

Besedna družina *bog*, sestavljena na podlagi gradiva dvanajstih biblijskih prevodov 16. stol., je v primerjavi z njenim obsegom v poskusnem besednodružinskem slovarju za dvajsetkrat manjša, v njej je druga stopnja tvorbe hkrati tudi najvišja. Vendar so v njej že tvorbeno izoblikovane in potrjene tiste temeljne prvostopenjske tvorjenke, ki ohranjajo kontinuiteto tudi v sodobnem slovenskem jeziku in imajo danes same bogato razraščene besedne družine.

Razlogov za manjši obseg besedne družine pri protestantskih piscih je več. V prvi vrsti je treba upoštevati, da je zajeto le besedje iz dvanajstih in ne iz vseh triinpetdestih ohranjenih protestantskih tiskanih del. Kot je bilo mestoma opozorjeno, bi se ta obseg besedne družine z upoštevanjem celotnega gradiva zagotovo povečal, vendar ne drastično. Zavedati se je treba, da se je v teh delih šele začel proces postopnega uzaveščanja in izrabljanja tvorbenih vzorcev, pri katerem se je pogosto kot moteča prvina pojavljalo razmerje med enobesednostjo (*bogaboječ*) in besedno zvezo (*boga boječ*). Drugi dejavnik je zagotovo manjši obseg razpoložljivih besedotvornih sredstev in s tem manjša možnost kombinatorike, ki je vodila v posploševanje in poenostavljanje tvorjenk ter pogosto tudi v enakoizraznost (Vidovič Muha 1984). Tretji razlog izhaja iz tega, da se beseda *bog* in z njo njene tvorjenke pojavljajo v zvrstno vezanih besedilih, tj. biblijskih prevodih. To pa predpostavlja pomensko specifično rabo, verjetno podprto z versko doktrino, ki prepoveduje zlorabo božjega imena in bi jo lahko parafrazirali kot »ne imenuj po nevrednem Gospodovega imena«.

S poslednjo mislijo je posredno odgovorjeno tudi na vzrok za obsežno družino v sodobnem jeziku. Ob hkratnem upoštevanju razvoja, ki ga lahko napravi jezik v petsto letih, se je treba zavedati, da se tvorjenke s podstavo *-bog/ž-* pojavljajo v zvrstno raznolikih besedilih sodobnega jezika, ki po eni strani z individualno avtorsko ali sistemsko morfemsko kombinatoriko omogoča razrast številnih zloženek (*bogo-*: *-blazen*, *-časten*, *-hoten*, *-iskalec*, *-ljubec* ...). Po drugi strani pa tako nastale tvorjenke kažejo veliko stopnjo determinologizacije oz. desakralizacije, saj beseda

⁶ V drugih biblijskih prevodih lahko najdemo še dve istopodstavni tvorjenki. Prva je *bogašentavec*: [...] *Najte ja nikar dolgu okuli letiga framotiga Bogashentauza ofstanemo* (Trubar, Hišna postila 1595, II, 104). Druga je *bogašentovavski*: [...] *Sa tiga volo, kadar bi ficer vtem Pape/hvi obena druga huda inu kriva reizh ne bila kakor le ta fal/h Bogajhentovauški Vuk* [...] (Trubar, Hišna postila 1595, III, (prazniki), 59).

bog v bogati medmetni (*bognedaj, zabožjodel, zabožjosvetovoljo*) ali členkovni rabi (*bove, bogsigave, bogzna*) nastopa kot pogost modifikator.

Literatura

- AHAČIČ, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: Protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- JERMAN, Frane, 1986: Idejne prvine reformacije. Breda Pogorelec, Jože Koruza (ur.): *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Obdobja 6*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 121–128.
- KOLARIČ, Rudolf, 1971: Die Sprache in Adam Bohoričs Arcticae horulae. *Adam Bohorič Arcticae horulae: Die erste Grammatik der slowenischen Sprache. II. Teil: Untersuchungen*. München: Rudolf Trofenik. 29–82.
- LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2008a: Besedotvorna podoba slovenske knjižne leksike 16. stoletja s poudarkom na pridevniških tvorjenkah. *Slavistična revija: Trubarjeva številka 56/4*, 69–91.
- LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2008b: Pridevniške tvorjenke na *-ski, -ški, -čki* in *-cki* v Trubarjevih in Dalmatinovih prevodih biblijskih besedil. *Slavia Centralis I/2*, 53–66.
- MERŠE, Majda, 1984: *Besedotvorna in semantična struktura glagola v jeziku Jurija Dalmatina*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- MERŠE, Majda, 1986: Predponška glagolska tvorba in njen vpliv na skladenjsko okolje v jeziku Dalmatinove Biblije. Darko Dolinar (ur.): *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: SAZU. 87–97.
- MERŠE, Majda, 1988: Besedotvorni pomeni izsamostalniških glagolov v Dalmatinovi Bibliji. *Slavistična revija 36/4*. 375–397.
- MERŠE, Majda, 1989a: Izpridevniški glagoli v Dalmatinovi Bibliji. *Slavistična revija 37/1–3 (Riglerjev zbornik)*. 189–200.
- MERŠE, Majda, 1989b: Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji. Franc Jakopin (ur.): *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja*. Ljubljana: SAZU. 149–162.
- MERŠE, Majda, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede.
- MERŠE, Majda, 1996: Produktivnost predpon pri tvorbi vidskih parov v jeziku slovenskih protestantskih piscev. *Razprave – Dissertationes XV*. Ljubljana: SAZU. 65–78.
- MERŠE, Majda, 2005: Glagolski priponi *-ova-* in *-ava-* v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Marko Jesenšek (ur.): *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Zbirka Zora 32. Maribor: Slavistično društvo. 353–379.
- MERŠE, Majda, 2007a: Slovnične in pomenske značilnosti izpridevniških glagolov na *-eti* in *-iti* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Razprave – Dissertationes XX*. Ljubljana: SAZU. 149–168.
- MERŠE, Majda, 2007b: Prikaz poklicnih dejavnosti v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Marko Jesenšek (ur.): *Besedje slovenskega jezika*. Zbirka Zora 50. Maribor: Slavistično društvo. 99–126.
- MERŠE, Majda, 2008: Ženski pari moških poimenovanj v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Slavia Centralis I/2*. 30–52.

- NOVAK, France, 2006: Predponi v- in u- v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Stati inu obstatu* 3–4. *Revija za vprašanja protestantizma*. Celje. 138–159.
- OROŽEN, Martina, 1971: Začetki slovenske jezikoslovne misli. *Jezik in slovstvo* 16/7. 193–200.
- OROŽEN, Martina, 1974: Razvoj iterativov v slovenskem jeziku. Tine Logar (ur.): *10. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 15–29.
- PATERNU, Boris, 1986: Protestantizem in konstituiranje slovenske književnosti. Breda Pogorelec, Jože Koruza (ur.): *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Obdobja 6. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 53–74.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2005: Kvantitativne lastnosti slovenskega tvorjenega besedja v poskusnem besednodružinskem slovarju za črko B. *Slavistična revija* 53/4. 505–520.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2008: Besedotvorje predmetnopomenskih besed v Bohoričevi slovnici Zimske urice proste. Blanka Bošnjak, Branislava Vičar (ur.): *Prodorne in preroške misli 16. stoletja. Konferenca ob petstoletnici rojstva Primoža Trubarja (1508–1586)*. Zora 55. Maribor: Slavistično društvo.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1984: Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah. *20. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 189–222.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1984: Struktura glagolskih tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *Slavistična revija* 32/3. 245–256.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1986: Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordningi. Breda Pogorelec, Jože Koruza (ur.): *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Obdobja 6. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 349–374.

Viri

- Listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, zbrano s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.*
- MERŠE, Majda, NOVAK, France, PREMK, Francka, 2001: *Slovar slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Poskusni snopič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MERŠE, Majda, AHAČIČ, Kozma, LEGAN RAVNIKAR, Andreja, NARAT, Jožica, NOVAK, France, PREMK, Francka, 2006: Wortschatz der slowenischen Bibelübersetzungen des 16. Jahrhunderts. Jože Krašovec, Majda Merše, Hans Rothe (ur.) *Matthäus–Evangelium (1555). Paulus, Römerbrief (1560). Paulus–Briefe (1561, 1567). Psalter (1566). Neues testament (1581–1582). Pentateuch (1578). Proverbia (1580)*. (Biblia Slavica, Ser. 4, Südslavische Bibeln, Bd. 3.) Paderborn [etc.]: F. Schöningh. 99–325.
- PLETERŠNIK, Maks, 2006: *Slovenski-nemški slovar I–II*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Amebis.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki: Elektronska izdaja na plošči CD-ROM*. Ljubljana 1998.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 2004: *Besednodružinski slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek za iztočnice na B*. Zora – Priročniki 1. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- TOPORIŠIČ, Jože (ur.), 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU.